

**ЩІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ КОЗУЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
(*Capreolus capreolus L.*) ТА КАБАНА ДИКОГО (*Sus scrofa L.*)
В МИСЛИВСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ «СУНКИ»
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПРОБЛЕМА РЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ**

Євтушевський М.Н.

Харківська державна зооветеринарна академія, м. Харків

Проведений аналіз конфліктної ситуації, яка склалася між мисливським господарством, лісництвом та власниками присадибних ділянок в зоні підвищеної щільності населення козулі європейської та кабана дикого. Встановлено, що висока чисельність копитних зумовлена сприятливими природними умовами району розташування господарства та добре налагодженою охороною угідь. Пошкодження 1-3 річних садженців лісових порід пояснюється концентрацією козуль в зимовий період на лісокультурних ділянках та не достатнім застосуванням лісівничих методів щодо захисту молодняків.

*козуля європейська, кабан дикий, мисливське господарство,
потрава, лісові культури*

Актуальність проблеми. Питання захисту цінних деревних рослин від копитних добре відоме в літературі [1-5]. Воно розглядається переважно в напрямку пошуку рівноваги між мисливською, лісовою та сільськогосподарською галузями.

Весною 2013 року спеціалістами Черкаського обласного управління лісового та мисливського господарства та ДП «Смілянський лісгосп» проведено обстеження ділянок лісових культур у Сунківському лісництві на загальній площі 33 га, в результаті чого виявлено, що лісові культури на площі 27,1 га на 80 % і більше пошкоджені дикими тваринами, переважно козулею європейською, на суму 565312 гривень.

Впродовж двох останніх років жителі с. Гуляй–Городок неодноразово зверталися з скаргами до районних, обласних та республіканських організацій щодо високого поголів'я диких свиней в МГ «Сунки», яке начисто знищує в них городину, завдаючи великих збитків господарствам.

Оскільки питання відшкодування збитків, яких завдають дикі тварини сільському та лісовому господарствам, на сьогодні законодавчо не врегульовані, то збитки не відшкодовуються.

Матеріал, методи досліджень. МГ «Сунки» розташоване на території Смілянського і Кам'янського районів Черкаської області. Мисливські угіддя представлені лісовими масивами Сунківського лісництва ДП «Смілянський лісгосп», ріллею, сіножатями та пасовищами сільськогосподарських підприємств та штучними водно-болотними угіддями. Загальна площа мисливських угідь господарства складає 13,9 тис. га, в тому числі: лісові - 7,9 тис. га, польові — 5,6 тис. га, водно-болотні — 0,2 тис. га.

Кліматичні, гідрологічні умови, рельєф та рослинність в районі розташування мисливського господарства цілком сприятливі для ведення господарства на кабана дикого та козулю.

На орних землях вирощують великі врожаї різних сільськогосподарських культур, що також важливо для ведення мисливського господарства.

На узліссях, вирубках, галявинах, в ярах, по берегах балок, річкових долин та водойм зустрічаються чагарникові зарості із калини звичайної (*vi-burnum opuius l.*), бузини чорної (*sambucus nigra l.*), обліпихи (*hippophae rhamnoides L.*), шипшини (*Rosa canina L.*), маслинки вузьколістої (*Elaeagnus ariguburolm L.j*), бруслини бородавчатої і європейської (*Euonymus verrucosa Scop., E.- europaea L.*), черемхи звичайної (*Padus racemosa (Lam.) Gilib*), малини звичайної (*Rubus idaeus L.l.*). У заплавах річок і на болотах поширені чагарникові верби (*Salix caprea L., S. acutifolia Willd.*).

Серед покритих лісом земель переважають насадження старших вікових груп. Молодняки займають біля 2 % лісової площі. Основною лісоутворюючою породою є дуб.

На території мисливського господарства та в безпосередній близькості від нього знаходиться більше десяти населених пунктів та добре розвинена мережа доріг загального користування, що має негативний вплив на ведення мисливського господарства та потребує посиленої охорони угідь.

Ступінь пошкодження культур і цінних молодників козулями визначали у тих випадках, коли кількість пошкоджених і загиблих дерев головної породи перевищувала 25 %. Облік дерев проводили по рядах. При цьому розділяли дерева на загиблі, сильно пошкоджені і не пошкоджені. До слабо пошкоджених відносили деревця, в яких не пошкоджена вершина і з'їдено менше 25 % пагонів; до сильно пошкоджених – зламана чи з'їдена вершина, з'їдено 26 – 75 % бокових пагонів, або пошкоджено 26 – 75 % площі кори стовбура; до загиблих – з'їдено 76 – 100 % бокових гілок, багаторазове пошкодження верхівкового пагона, окільцьований стовбур.

Результати досліджень. При нормі 1 єгер на 5 тис. га лісових і 10 тис. га польових та водно-болотних угідь [6], МГ «Сунки» площею 13,9 тис. га охороняється двома єгерями і трьома охоронцями, тобто, на одного єгеря-охоронця випадає 2, 8 тис. га. На такому ж високому рівні проводяться в господарстві біотехнічні заходи. При добуванні звіра використовують мисливських собак, що зводить до мінімуму кількість не знайдених підранків.

При обстеженні ділянок лісових культур виявлено наступне (табл. 1).

ТВАРИННИЦТВО
LIVE STOCK FARMING

Таблиця 1. Пошкодження лісових культур у Сунківському лісництві

Квартал	Виділ	Площа, га	Рік створення	Ступінь пошкодження, %	Знищено, га	Пошкоджено, га	Розмір шкоди за 1 га, грн.	Всього шкоди, грн.
42	2	2,7	2007	90	2,7		23188	62608
42	2	2.1	2010	90	2.1		17918	37628
42	7	1,2	2012	90	1.2		17918	21502
31	7	2,6	2012	35		2.6	8959	23293
42	2	2,4	2005	80	2.4		23188	55651
42	2	2,7	2012	95	2.7		17918	48379
63	2	2,8	2011	95	2.8		17918	50170
63	2	5.3	2011	95	5.3		17918	94965
63	2	1.9	2010	95	1.9		17918	34044
27	12	3.1	2012	95	3.1		17918	55546
105	8	1.7	2012	53		1.7	8959	15230
105	4	1.6	2011	36		1.6	8959	14334
11	13	2.9	2011	81	2.9		17918	51962
Всього		33.0			27.1	5.9		565312

Кв.42, вид.2,пл.2,7 га. Лісові культури 2007 р., склад -10Дз,схема посадки 6x0,5 м. Садженці дуба звичайного на 90% пошкоджені до ступеня припинення росту дикими тваринами (вірогідно, козулями), навколо майже повністю знищений самосів та порость другорядних порід.

Кв.42, вид.2,пл..2,1 га. Лісові культури 2010 р., склад – 8Дз2Гхч, схема посадки – 6 x 0,5 м. Деревця дуба звичайного сильно пошкоджені – на 90 %, майже на всіх садженцях горіха скушені верхушечні бруньки.

Кв. 42, виділ 7, пл.1,2 га. Лісові культури 2012 р., склад- 7Дз3Гхч, схема посадки – 6 x 0,5 м. Садженці дуба звичайного та горіха чорного пошкоджені на 90 %, залишився непошкодженим лише самосів ясена висотою понад 1,5 м (поодинокі екземпляри); той, що нижчий – весь з'їдений.

Кв.42, вид 2, пл. 2,4 га. Лісові культури 2005 р., склад 10Дз, схема посадки -6 x 0,5 м. Деревця дуба звичайного висотою 0,5 м, стволи обгризені, однорічні пагони на верхніх та бокових гілках з'їдені. Деревця висотою менше 0,5 м пошкоджені на 80 %.

Кв.42, виділ 2, пл. 2,7 га. Лісові культури 2012 р., склад – 7Дз3Гхч, схема посадки – 6 x 0,7 м. Садженці дуба звичайного та горіха чорного пошкоджені на 95 %, знищено майже весь самосів ясена.

Кв.63, вид. 2, пл. 2,8 га. Лісові культури 2011 р., склад – 7Дз3Гхч, схема посадки – 6 x 0,7 м. Садженці дуба та горіха чорного пошкоджені на

95 %, пошкоджено весь самосів та поросль ясена та супутних порід. Аналогічна картина в цьому кварталі на культурах 2011 р. площею 5,3 га та 2010 р. площею 1,9 га.

Кв.27, вид. 12, пл. 3,1 га. Лісові культури 2012 р., склад – 10 Дз, схема посадки – 6 x 0,5. Садженці дуба звичайного пошкоджені на 95 %.

Кв. 11, вид. 13, пл.2,9 га. Лісові культури 2011 р., склад 10 Дз, схема посадки – 6 x 0,7 м.. Садженці дуба звичайного та самосів ясена пошкоджені на 81 %.

Кв. 105, вид.4, пл. 1,6 га. Лісові культури 2011 р., склад – 10 Дз, схема посадки – 6 x 1,5 м. Культури створені методом посадки сіянців із закритою кореневою системою. Деревця дуба звичайного пошкоджені на 36 %.

Кв. 105, вид.8, пл.1,7 га. Лісові культури 2012 р., склад – 10 Дз, схема посадки – 6 x 1,5 м. Культури створені методом посадки сіянців із закритою кореневою системою. Деревця дуба звичайного пошкоджені на 53 %.

Кв. 31, виділ 7, пл. 2,6 га. Лісові культури 2012 р., склад – 10 Дз, схема посадки – 6 x 1,5 м. Культури створені методом посадки сіянців із закритою кореневою системою. Деревця дуба звичайного пошкоджені на 35 %.

Згідно п. 8.7 «Інструкції з проектування , технічного проїмання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів» (Наказ Держкомлісгоспу від 19.08.10 р. №260) лісові культури з приживлюваністю менше 25 % вважаються загиблими. На обстежених ділянках цей показник становить 10 % і менше, крім ділянок в кв. 105, вид. 4, 8 та кв. 31, вид. 7.

Працівники лісового господарства намагаються всю відповідальність за потраву культур перекласти на МГ «Сунки». В той же час, вони не в повній мірі використали існуючі лісівничі способи захисту цінних деревних рослин, серед яких наступні:

- при створенні лісових культур вводити чагарникові кормові породи з метою зменшення пошкодження головної породи;
- створювати загущені культури в урочищах, які можуть відвідувати козулі;
- створення невеликих за площею насаджень із осики, верби та інших порід, що добре поїдаються козулею;
- рубки в осінній та зимовий час осики, верби та інших деревовушкових порід із залишенням їх у лісі до весни.

Існує ще багато способів захисту рослин від пошкоджень тваринами, в тому числі, з застосуванням хімічних засобів. Що ж до механічних способів, то їх сутність, зазвичай, полягає в недопущенні козуль до «проблемних» ділянок. За допомогою біотехнічних заходів козуль намагаються утримувати подальше від цінних молодих насаджень.

За захистом молодняків повинні стежити як егері, так і лісники. Захист лісостанів від будь-яких пошкоджень чи покраж входить у прямі обов'язки лісової охорони. Якщо працівники лісового господарства невчасно помітили пошкодження, то вони за це мусять відповідати.

Лісники ДП «Смілянський лісгосп» «вдарили на сполох» із запізненням. Свою участь у розв'язанні проблеми лісгосп обмежив констатацією факту пошкодження молодняків і вимогою зниження чисельності козулі до оптимальної, передбаченої «Проектом організації і розвитком мисливського господарства». При встановленому проектом середньому показникові категорії угідь 3,4 та оптимальній щільності 15,5 на 1 тис.га це становить 188 голів.

Працівники мисливського господарства вважають цей показник заниженим, що мотивується такими розрахунками :

Потрібно вилучити із придатної для мешкання козулі в зимовий період території, згідно проекту 12,07 тис. га, площу лук і чистих балок, яка складає 1 тис. га. При перерахунку класу середнього бонітету одержують середні показники категорії цінності угідь не 3,14 одиниці, а 2,95, що при застосуванні загального коефіцієнту впливу (0,15) виводить загальний середній бонітет, з урахуванням дії чинників, на 3,1 одиниці (2,95 + 0,15), а отже, на оптимальну щільність 19,0 одиниць та оптимальну чисельність для господарства 229 особин, проти 188, визначених проектом.

Крім того, мисливським господарством звертається увага на такий чинник як ефективність біотехнічних заходів, що проводяться для козулі. «Настановою з упорядкування мисливських угідь» [7] він передбачений у розмірі до -0,5 одиниці. Впорядкуванням взятій у розмірі —0,1 одиниця. Тобто, залишилися майже не врахованими біотехнічні заходи, що проводяться в господарстві, а це щорічно 2,2 т сіна, 2,2 т силосу, 3,2 т зерновідходів, 4,3 т кукурудзи та інше. Тому мисливське господарство вважає за потрібне показник ефективності біотехнічних заходів брати не -0,1, а -0,3 – -0,5 одиниць, що відповідає середньому класу загального бонітету 2,8 одиниці (3,1 - -0,3). Тоді в перерахунку на стацію мешкання (виправлену) оптимальна чисельність становить 277 голів (25 голів x 11,1 тис. га).

Проте не лише зміна величини оптимальної чисельності козулі в господарстві впливає на пошкодження лісових культур. Козуля – фітофаг, і садженці дерев, цьогорічні гілки та поросль у зимовий час є її основним кормом. Досить одній козулі вийти на щойно створену ділянку лісових культур, щоб за пару годин з'їсти чи пошкодити сотні маленьких деревець. Це можна порівняти із домашньою козою, яка на 2-3 години забіжить до господаря у молодий яблуневий сад.

Працівники МГ «Сунки» не зацікавлені в запропонованому ДП «Смілянське лісове господарство» зниженні чисельності маточного поголів'я козулі, оскільки це потягне за собою значне зменшення щорічного приросту поголів'я, в той час, коли для рентабельного функціонування господарства щорічне мисливське вилучення має наблизитись до 50 голів. При малих лімітах на вилучення не покриваються навіть витрати на охорону.

Порівняльне вивчення впливу козуль на лісові молодняки у різних господарствах дає підставу стверджувати, що ступінь пошкодження молодих дере-

вещь може суттєво не відрізнятися при оптимальній щільності населення тварин в 15,5 і 25,0 голів на 1 тис. га.: він може бути дуже значним в обох випадках.

Велика небезпека виникає при заході на ділянку молодих лісових культур табуна козуль в кілька десятків голів. Однорічні пагони об'їдаються в першу чергу. На 2 – 3 рік це може повторитись, і деревце набуває форми кулі чи й зовсім гине. Лише окремі рослини виходять «з-під морди» тварини, але при розріджених культурах їх може не вистачити для створення деревостанів оптимальної щільності. Тому потрібно знаходити відповідні способи недопущення козулі до щойно створених ділянок лісових культур.

Хто повинен відповідати за нанесені державному об'єкту збитки? – Державне агентство лісових ресурсів України на запит потерпілої сторони ДП «Смілянське лісове господарство» виявилось не готовим надати відповідь. Три роки тому пошукові роботи з цього питання розпочав УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького.

Особливої гостроти набуває питання відшкодування збитків, якіносять дикі кабани присадибним ділянкам при сьогоднішній чисельності їх у МГ «Сунки» 180 голів. Наразі проектна оптимальна чисельність складає 54 голови, при щільності 4,5 голови на 1 тис. га.

Висновки: 1. Добре налагоджена охорона угідь та інтенсивне застосування біотехнії створили умови для успішного розведення кабана й козулі в МГ «Сунки» та відкрили можливості для мисливського вилучення цих тварин у значних розмірах;

2. Наявність в угіддях великої чисельності кабана й козулі привела до нанесення ними серйозних пошкоджень лісовому господарству та огородам жителів навколишніх сіл;

3. Зважаючи на високу щільність населених пунктів та інтенсивне землеробство в районі розташування МГ «Сунки», найбільш дієвим способом зменшення напруження між мисливським господарством і населенням оточуючих сіл буде зменшення чисельності кабана в угіддях. Втрачений рівень м'ясо-дичних ресурсів можна надолужити за рахунок вольєрного розведення виду;

4. Питання захисту лісових культур від пошкоджень козулею необхідно вирішувати спільними діями працівників лісового і мисливського господарства з найактивнішим залученням до цього державної лісової охорони. Вдаватись до значного зниження чисельності козулі, як того вимагає державне лісове підприємство, варто лише за межею дії лісівничих, біотехнічних та їм подібних заходів захисту цінних молодих лісових насаджень.

Список використаних джерел

1. Динесман Л.Г. Вредная деятельность млекопитающих и птиц и защита от них древесно-кустарниковых насаждений //Сооб. Ин-та леса. М.: Изд-во АН СССР, - 1957. – Вып. 8. – С. 33 – 43.

2. *Євтушевський М.Н.* Вплив копитних на лісові лісостани / М.Н.Євтушевський // Лісівництво і агролісомеліорація: збірник наукових праць- Харків: УкрДЛІГА. – 2011. – Вип. 119. – С.188 – 192.
3. *Євтушевський М.Н.* Значення козулі європейської (*Capreolus capreolus*) в біоценозах Канівського природного заповідника./ М.Н. Євтушевський //Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів. – 2013. – Вип. 23.3. -С.21 – 25.
4. *Ельський Г.М.* О возможности снижения вредной деятельности оленьих // Развитие охотничьего хозяйства Украинской ССР: Матер. II науч.- производ. конф.- К.- 1973. – С. 186 -188.
5. *Падайга В.* Влияние зверей семейства оленьих на лесовозобновление и основы регулирование их плотности в лесах Литовской ССР // Охотничье хозяйство и заповедники СССР: Сб. рефератов. – 1964. – М., № 1. – С.74 – 76.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, №10, с.108).
7. Настанова з упорядкування мисливських угідь. – Київ. – 2002.- 113 с.

Проведен анализ конфликтной ситуации, сложившейся между охотничьим хозяйством, лесничеством и собственниками приусадебных участков в зоне повышенной плотности населения косули европейской и кабана дикого. Встановлено, что высокая численность копытных обусловлена благоприятными природными условиями района расположения хозяйства и хорошо налаженной охраной угодий. Повреждение 1 – 3 летних саженцев лесных пород объясняется концентрацией косуль в зимнее время на лесокультурных участках и недостаточным применением лесоводственных методов защиты молодняков.

The analysis of the disputed situation that took place between the hunting farm, forestry and the owners of the personal plots in the zone of the higher density of the roe (*Capreolus capreolus* L.) and wild-bour (*Sus scrofa* L.) population. It has been found out that high population of ungulate animals has been conditioned by favourable natural conditions of the area where the farms are situated and by the proper methods of forest protection. The damage of the 1-3 year-seedlings of the forest type can be explained by the concentration of roes in the winter period in the forest and culture areas and by the insufficient use of the forestry methods of young plant protection.